

NURİYYƏ RZAYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Texniki Universiteti

H.Cavid 25.

nuriyya.@.mail.ru.

İNGİLİS DİLİNİN KANADA VARIANTİ İLƏ BRİTANIYA VARIANTİ ARASINDA FƏRQLİ FONOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏR

Xülasə

Kanada ingilis dili standart ingilis dilinin amerika variantı ilə bir sıra fonoloji xüsusiyyətlərə malikdir. Bunlara rotisiti hadisəsini (syllab final rhoticity) və yuvaq flıping hadisəsini (alveola flopping) misal göstərmək olar. Kanada ingilis dilini rotik adlandırmaq olar, belə ki, ingilis dilinin standart Amerika və İrlandiya variantlarında olduğu kimi, Kanada ingilis dilində də son heca [r] kimi tələffüz olunur. Məsələn <car>, <farm> sözlərində olduğu kimi. Maraqlısı budur ki, ingilis dilinin Laneburq və Yeni Şotlandiya variantları [r] düşümlü nadir Kanada dialekti kimi seçilir. Fləping (tək zərbəli) intervokal (iki sait səs arasında) [t] və [d] səslərinin tələffüzü zamanı dilin yuvaqlara cəld cingiltili zərbəsi (toxunması) deməkdir. Kanada və Amerika İngilis dilində bu hadisə yalnız [t] və [d] səslərinin iki sait səs arasında və sonuncu saitin vurğusuz mövqeydə olması zamanı baş verir. Məsələn, waiting, wading, seated, seeded, capital və s. Saitlə kipləşən samit arasında [r] səsi olduqda da fləping baş verir (məsələn, barter, party). Kanada İngilis dilində bu xüsusiyyət yaşla əlaqədardır. Havard Vuds göstərir ki Kanadada yaşlı nəsil gənc nəsillə müqayisə kipləşən zərbəli samitlərin zərbəli samitlərlə əvəz olunmasına daha az yol verirlər. Kanada İngilis dilinin əsas xarakter xüsusiyyətlərindən biri dilçilərin <<Canadian Raising>> adlandırdıqları modeldir. Diftonqlar üzərində aparılan ümumi araşdırmalar göstərmişdir ki, İngilis dilində 3 fonematik diftonq vardır. Bu diftonqlardan ikisinin nüvəsi alçaq vəziyyətli saitlərdir; ride [aɪ] və loud [aʊ]. Kanada İngilis dilində hər iki diftonqun müəyyən fonoloji şərtlər daxilində variantları mövcuddur- kar samitdən əvvəl [aɪ] diftonqu [vɪ], [aʊ] diftonqu isə [vu] ilə əvəz olunur. Bu variantlar qalxan və ya mərkəzləşmiş diftonqlar adlandırılır, çünki onların nüvəsi daha açıq sait deyilir.

“Canadian Raising” ilk dəfə Martin Cus tərəfindən diqqətə çatdırılmışdır (1-s.94-102). Bu xüsusiyyətləri isə başqa dialektlərdə mövcuddur Şimali ABŞ şəhərlərində [aʊ] kimi işlənir. İngilis dilinin Martars Vineyard variantında isə hər iki diftonq işlənir (writer və poriter kimi sözlər çıxmaq şərtilə). Hər bir Amerika dialektində bu model dəyişkəndir. Kanada İngilis dilində isə bu model əhəmiyyətli dərəcədə qətidir; bu yalnız kar samitlərdən öncə mümkündür.

Açar sözlər: İngilis dili, Kanada, fonetika, variant, Britania ləhcəsi

Kanada İngilis dilinin mənşəyi hələ də mübahisəlidir. Palatalar və digərləri ondan Kanada İngilis dilinin loyalist köklərinin dəlili kimi istifadə edirlər. Onun Amerika inqilabı zamanı qaçqın düşmüş loyalistlərin İngilis dili olması güman edilir.

Bu xüsusiyyət Kanadada hələ də müəyyən linqvistik anklavlarda xüsusilə də Loyalist İngilis dilinin ən az təsirinə məruz qalmış Yeni Şotlandiya və Ottava vadisinə özünü büruzə verməkdir. Bundan başqa Kanada İngilis dilinin Yeni Şotlandiya və Ottava variantlarına təsir göstərmiş Şotlandiya və İrlandiya variantlarında da eyni modelləri görmək olar. Beləliklə, bu modelin Cənubi Ontarioya (həmçinin Qərbi Kanadaya) kim razılığa gəlmişlər ki, bu model İngiltərə 15 və

16-cı əsrlərdə baş vermiş Böyük sait Dəyişməsinin daşlaşmış bir qalığıdır. Böyük Sait Dəyişməsi (Great Vowel Shift) bütün İngilis sait sisteminin Orta əsr İngilis dilindən tutmuş müasir İngilis dilinə qədər dəyişməsinə deyilir. Dəyişməyə qədər <five> , <house> sözləri [fi:v] , [hu:s] kimi, qapalı saitlərlə tələffüz olunurdu. Böyük Sait Dəyişməsi nəticəsində qapalı saitlər açıq saitlərlə [faIv] , [havs] əvəz olundu. Qalxan diftonq modeli müəyyən Orta əsr İngilis dili dialektlərindən miras qalmışdır. Kanada İngilis dilində digər bir özəl xüsusiyyət sözlərdə prerotik (r-dan öncə) saitlərin paylanmasıdır. Amerikan İngilis dilində iki sait arasında yerləşən [r] səsinədən öncə yerləşən [a] səsinin [v] səsi ilə əvəz olunması kimi mövcud modelə müqavimət göstərmək Kanada dilində prerotik saitlərin nəzərə çarpan aspektidir.

Sorry, tomorrow, borrow, sorrow və Laura kimi sözlər Amerikan İngilis dilində məcburi olaraq bu modelə əsasən tələffüz olunurlar. Florida, orange, oracle, Norwich, adorable , thesaurus kimi sözlərlə (a) əvəzinə (v) səsinin işlənməsi dəyişkən şəkildə aşkarlanır. Cari dəyişikliklər göstərir ki, Amerikan İngilis dilində intervokal [r] samitindən öncə işlənən [a] səsi öz qüvvəsində qalır. Nəticədə Amerikan tələffüzü ilə, məsələn, ['sarı], ['barov] və Kanada tələffüzü ['sarı], [darov] arasında ziddiyyət yaranır. Bildiyimizə görə, bu xüsusiyyət Kanada dialektologiyasının nəşr edilmiş heç bir müzakirələrində nəzərdən keçirilməmişdir, lakin onun Kanada İngilis dilinin dəyişməz, qəti markeri olması təklifi məqsədəuyğundur. Baxmayaraq ki, Kanada dilində intervokal [r] səsinədən öncə [a] saiti öz qüvvəsində qalır, eyni mövqedə [æ] və [e] sairləri arasında olan fərq qismən və ya tamamilə aradan götürülmüşdür. Nəticədə <<marry-merry>> və <<Barry-berry>> kimi söz cütlükləri homofon sözlərlə çevrilmişdir. Ottava sakinləri ilə apardığı tədqiqatlar nəticəsində Hovard Vuds yaşla əlaqədar belə bir model yaradır: yaşlı nəslin nümayəndələri <<marry>> sözünü ['maeri], gənc nəsil isə sözü ['meri] kimi tələffüz edir. HO Vudsun fikrincə [aeri] səs birləşməsinin saxlanması kanadianizm olmaqla yanaşı, həmçinin, Britişizmdir. [aeri] birləşməsinin itməsi isə onu İngilis dilinin Nyu York və Yeni İngiltərə variantlarından fərqləndirən əsas xüsusiyyətdir. B elə ki, yuxarıda qeyd olunan dillərdə [aeri] saxlanılmaqdadır. Kanada İngilis dilinin digər maraqlı xüsusiyyəti onun alınma [a] saiti özünü küləşdirməsidir. Nəticədə alınma <<pasta, Mazda, drama və taco>> kimi sözlər alçaq vəziyyətli saitlərlə tələffüz olunurlar. Kanadalılar bu sözləri ön sıra

[ae], amerikalılar isə [a] səsi ilə tələffüz edirlər. Bu modelin bir qədər dəyişkən olmasına baxmayaraq, Çarles Boberq aşkar etmişdir ki, 15 belə alınma sözə Kanada tələffüzü Amerika tələffüzünə nisbətən daha çox ehtimal olunur. Məsələn, 94% Kanada ilə müqayisədə 82% Amerikalı <<panorama>> sözünü üçüncü hecəyə [ae] saitlə, 81% Kanadalı ilə müqayisədə 5% amerikalı <<pasta>> sözünün birinci hecasını [ae] saitlə tələffüz edir. Aşağıdakı cədvəldə Boberqin qeyd etdiyi sözlərin siyahıçı verilmişdir. Verilmiş sözlərin 70%-i (<<macho, taco və Vietnam>> sözlərini çıxmaq şərtilə) Kanada tələffüzünə əsasən [ae] saiti ilə tələffüz olunur. Bundan başqa, Dil Nümunələri Proqramı (The Language Samples Project) Kanada İngilis dilində, bir qayda olaraq (ae) səsi ilə tələffüz olunan alınma sözlərin siyahısını təşkil etmişdir. Belə sözlərə, << Natasha, Tania, avocado, pecan, Fiat, Mazda, Lada, bravo, saga, Yugoslavia >> və s misal göstərmək olar. Lakin, << Bach, Luatema Kamikaze, karate, garbanzo >> kimi sözlər [a] səsi ilə tələffüz olunur. Bu sözlərdə [a] əvəzinə [ae] səsini işlətmək daha əlverişlidir. Onlar yeni alınma sözlərlə qarşılaşdıqda onları [ae] səsi ilə tələffüz etməyə davam edirlər. (2-s.67-69)

Kanada İngilis dilinin bu xüsusiyyəti belə bir hipoteza yaradır. Çarles Boberq yuxarıda qeyd olunan mənbəyə nəzərən düşünür. Bunun səbəbi sadəcə bir şey ola bilər ki, Kanada İngilis dili bu sözlərin tələffüzünün əsası kimi onların əlyazmasından istifadə edir. Kanada və Amerika sait sistemində mövcud fərqli konfiqurasiyalar bu sualın cavabı ola bilər. Belə ki, Şimal şəhərlərində Sait Dəyişməsi və Kanada Sait Dəyişməsi [ae] səsinin tələffüzü fərqli istiqamətdə aparılır. Nəticədə stock sözünün amerikalı tələffüzünü ilə stack sözünün Kanada tələffüzü, demək ki, eynidir. Yəni, amerikalı [a] saiti ilə Kanada [ae] saiti eyni səslərdir. Qərribə də olsa, lava və pasta kimi alınma sözlərin amerikalı və Kanada tələffüzü burada məlum fərqli fonemlərin işlənməsinə baxmayaraq, fonetik cəhətdən çox yaxındır. Yeganə fərq budur ki, Şimal bölgələrin Sait Dəyişməsinə görə [ae] səsi bu alınma sözlərdə müvafiq sait olmaq üçün daha ön və qapalı səsdir. Oxşar şəkildə, Kanada Sait Dəyişməsinə görə [a] səsi eyni sözlərdə daha çox arxaya meyillidir. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, Kanada Sait Dəyişməsində qadınlar kişilərdəç öndə gedir. Kanada İngilis dilinin gələcək istiqaməti Amerikan İngilis dilinin xarici təsirləri və mədəniyyət ilə sıx əlaqədardır. Kanada dilinin Amerika İngilis dilindən ayrılması məsələsi, onun sosial əhəmiyyətini yeni immiqrantlar daxil olmaqla müasir və gələcək nəsillər arasında qoruyub saxlaya bilməsindən asılıdır.

Beləliklə, iki mühacir axınının təsiri nəticəsində bir tərəfdən ABŞ-ın Şimal rayonlarında yaşayan loyalistlər, digər tərəfdən isə Böyük Britaniyadan gəlmiş mühacirlər Kanadada yaşayan əhalinin dilinə ingilis dilinin müxtəlif dialektlərinin elementlərinin qarışmasına təmin etmişlər. Kanadanın sonrakı inkişaf tarixi göstərdi ki, 1867-ci ildən Böyük Britaniyanın dominionu olmasına baxmayaraq, o hər şeydən əvvəl ABŞ-ın siyasi və iqtisadi təsiri altında idi. Kanadanın ərazi bölgüsünü, həmçinin siyasi, iqtisadi, sosial-mədəni xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq demək olar ki, Kanadanın bütün tədqiqatçıları belə fikirdədirlər ki, öz fonetik, leksik və orfoqrafik xüsusiyyətləri

yətlərinə görə ingilis dilinin Kanada variantı Britaniya (<<Oksford>>) və Amerika variantları arasında orta həddi tutur. Lakin, əsasən General American adlanan tələffüz növü üstünlük təşkil edir. Kanada ingiliscəsinin yayılma ərazisi variantların xüsusiyyətləri qarışmış dəqiq differensiasiyası olmayan ərazi elan edilmişdir. Etiraf etmək lazımdır ki, L.Q.Popovanın ardınca müasir Kanada ingiliscəsinin fərqli fonoloji, morfoloji və leksik-semantxüsusiyyətlərinin öyrənilməsi əsasında mümkündür. (3-s.88-96) sözlərin monofonqla tələffüzü mədəni səviyyəsi aşağı olan şəxslərdə daha tez rast gəlinir. (2,65).Ontariada duke [døk], news [nuz] sözlərinin tələffüzü bir çox danışanlar tərəfindən <<kobud >> (inelegant) kimi qiymətləndirilir. Orta ingilis dili dövründə bir hecalı tooh, food, root, roof, hoof kimi sözlərdə kök sait [3:] kimi səslənirdi. Kanada variantında schedule sözünün ilk samiti NE variantında olan [ʃ] kimi tələffüz olunurdu, lakin radionun təsiri nəticəsində 50-ci illərdə britaniya tələffüzü olan [sk] səs birləşməsi yayılmağa başladı. Kanada variantında dictionary, ordinary, obligatory, reformatory kimi çox hecalı sözlərdə vurğu suffiksin üzərinə düşduyu halda Britaniya variantında vurğu kökün üzərinə düşərək hecaların uzlaşmasını əmələ gətirir və söz quruluşunu kifayət qədər sadələşdirir.

ƏDƏBİYYAT:

1. The Language Samples Project. 2001.s.94-102
2. Charles Borger. The English Language in Canada; Status. History and Comparative Analysis. 2010.s.67-69.
3. Woods Howards B.A Synchronic Study of English Spoken in Ottawa:Is Canadian English Becoming More American.s.88-96
4. In Focus on Canada.Sandra Clark (Ed.).Amsterdam:Jonh Benjamins Publishing Company.s.65-78.

N.Rzaeva

Comparative analyse if English vowels and consonants in British Summary

Canadian English has appeared on a number of factors. Canadian English was first determined by a number of immigrants settled from the northern part of the United States. Because of the geographical proximity of the two countries and the influence on each others histories, economic systems, international policies and television media Canadian English continus to be formulated by American English.

The article deals with the comparative modification of English vowel and consonant phonemes in British, American and Canadian variants. The author analyses the different pronunciation of vowel and consonant phonemes, at The same time gives the examples and examples and explains varienties and similarities of variants,histories, economic systems, international policies and television media Canadi-

an English continues to be formulated by American. The scientific paper presents theoretical and partial study of the interrogative sentence of Modern French and Azerbaijani languages along with detailed description of their similar and distinctive features.

The sentences with certain degree of internationality are used to get answer to the question and sometimes for the imperative expression in an emotional way or to induce an interlocutor for certain action are called the interrogative sentences. The article deals with the lexical and structural peculiarities of French borrowed words that entered into Azerbaijani through the means of the Russian language, also phonetic and grammatical changes in French are investigated.

Key words: English language, Canada, phonetics, variant, British accent

H. Pəzəva

Сравнительный анализ гласных фонем английского языка в
Британском, Американском и Канадском вариантах.

Резюме

Канадский Английский язык это результат многих факторов. Канадский Английский был первоначально определен в значительной степени поселением в Канаде иммигрантов из северных Соединенных Штатов. Из-за географической близости этих стран и переплетения их историй, экономической системы, международной политики и печати и телевизионных СМИ, Канадский английский язык продолжает формироваться американским вариантом английского языка. В статье рассматривается сравнительное варьирование гласных и согласных фонем английского языка в Британском, Американском и Канадском вариантах. Автор анализирует различные происхождения гласных и согласных фонем, а также приводит примеры и объясняет различие и варианты. Канадский английский язык это результат многих факторов.

Канадский английский был первоначально определен в значительной степени поселением в Канаде иммигрантов из северных Соединенных Штатов. Из-за географической близости этих стран и переплетения их историй, экономической системы, международной политики и печати и телевизионных СМИ, Канадский английский язык продолжает формироваться американским вариантом английского языка.

Ключевые слова: Английский язык, Канада, фонетика, вариант, Брит. акцент

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi 24.08.2019:

Çapa hazırlanma tarixi: 21.11.2019

filologiya elmləri namizədi, dosent Teymurova Gülarə tərəfindən çapa
təvsiyə olunmuşdur